

DOI 10.26565/2227-6521-2026-56-10

УДК 316.45(477)

ВІДСУТНІ МАСИ У ВАННІЙ КІМНАТІ: СОЦІОЛОГІЯ ДУШОВОЇ ЛІЙКИ

Тягло Владислав Ігорович – аспірант кафедри соціології, Навчально-науковий інститут соціології та медіакомунікацій Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, Україна, 61022 ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3288-0984>; e-mail: marooceano@gmail.com

У статті наводяться результати соціологічного аналізу душевої лійки як прикладу «відсутньої маси» у розумінні Бруно Латура, тобто як буденного матеріального делегата, який бере участь у виробництві соціального. Зазначається, що емпіричною базою публікації слугують дванадцять напівструктурованих глибинних інтерв'ю з користувачами багаторежимної ручної душевої системи, проведених у межах дослідження користувацького досвіду та повторно проаналізованих у соціологічній перспективі. Презентується авторська спроба аналітичного поєднання кількох традицій, які в наявному дискурсі розвиваються переважно паралельно: акторно-мережевої теорії та нового матеріалізму, постфеноменології, теорії практик і концепції урядування речами. Виклад отриманих даних надається у п'яти фокусах. Описується, як лійка стає аналітично «видимою» в моменти збою. Демонструється практика систематичного «переписування» користувачами вписаних виробником сценаріїв. Наводяться результати вивчення того, як фізично один артефакт підтримує кілька стійких типів відносин «людина–технологія», що емпірично підтверджує постфеноменологічну тезу про мультистабільність. Доводиться, що лійка координує культурно специфічні техніки тіла й матеріально підтримує тілесну дисципліну. Визначається, як на ній як «останньому метрі» сходяться різні мікро- й макрополітики. Підкреслюється, що внесок дослідження в наукове осмислення обраної проблематики є тривимірним: емпіричним (АМТ-чутливий аналіз побутового артефакту інтимного користування), теоретичним (демонстрація взаємодоповнюваності кількох оптик на одному кейсі) і концептуальним (поширення ідеї «відсутніх мас» на сферу інтимного простору та формулювання тези про двосторонність делегування, напрям якого залежить від стану інфраструктури). Акцентується увага на резонанс розгорнутої дослідницької рамки з українським контекстом після 2022 року, в якому систематичні російські удари по мережах енерго- і водопостачання оприявнюють неочевидні першопочатково делеговані інфраструктурні функції.

Ключові слова: речі, акторно-мережева теорія, делегування, мультистабільність, урядування речами, техніки тіла, душева лійка, повсякденні артефакти, інфраструктурний збій.

How to Cite: Tyaglo, V. (2026). 'Absent Masses In The Bathroom: The Sociology Of The Shower Head'. *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Sociological studies of contemporary society: methodology, theory, methods»*. 56. pp. 94-104. doi: <https://doi.org/10.26565/2227-6521-2026-56-10>

Для цитування: Тягло В. І. Відсутні маси у ванній кімнаті: соціологія душевої лійки. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*. 2026. Випуск 56. С. 94-104. doi: <https://doi.org/10.26565/2227-6521-2026-56-10>

Постановка проблеми. Душова лійка належить до тих буденних артефактів, які за нормальних умов лишаються поза увагою та «невидимими». Вона забезпечує гігієнічну рутину та супутній чуттєвий досвід, але як окремий предмет постає для користувача лише тоді, коли щось виходить із ладу: протікає шланг, лущиться фарба, вапняні відкладення спотворюють потік води. Цей перехід зі стану підручності (Zuhandenheit), за Мартіном Гайдеггером [14], коли річ розчиняється в діяльності та ніби не існує у свідомості, у стан наявності (Vorhandenheit), вказує на роботу, яку виконують речі, поки лишаються непомітними.

Агентність нелюдських акторів тримає соціальну реальність зв'язною, про що пише Б. Латур [18] у статті «Де відсутні маси? Соціологія кількох буденних артефактів», де він запозичує з астрофізики метафору темної матерії, яка утримує галактики разом, не випромінюючи світла. Понад тридцять років по виході статті Б. Латура питання нелюдської агентності актуалізується: з одного боку, повсякдення дедалі більше включає нелюдських акторів високої складності – великі мовні моделі (LLM), алгоритми рекомендацій, безпілотні технології, системи розумного будинку, домашніх роботів тощо; з іншого – масштабнішими стають збої матеріальної інфраструктури через воєнні дії, фізичне зношування інженерних мереж, екологічні кризи.

Соціологія реагує на ці тенденції нерівномірно. Роль ІІІ та інших цифрових систем як акторів активно концептуалізується [7]; натомість найпоширеніші побутові артефакти – крани, замки, вимикачі, нагрівачі, душові лійки – здобувають значно меншу увагу дослідників. Душові лійки здебільшого не цифрові, не «розумні», не парадоксальні, і саме банальність робить їх аналітично невловимими для соціології. Найближче емпірично до нашого підходить дослідження Кірстен Грам-Ганссен та колег [13], яке простежує, коли і як часто данці приймають душ та як ця рутинна узгоджується з вимогами енергоощадності, проте матеріальна агентність лишається в ньому на периферії аналізу. Марія Кайка [16] пише про «моторошну» (uncanny) матеріальність побутової інфраструктури, коли вимкнення води, страйки комунальників, посухи роблять приховану мережу відносин видимою й продукують тривогу. У центрі її аналізу – афективний вимір (тривога, відчуження) і політичний (інструменталізація цієї тривоги для легітимації приватизації водопостачання). М. Кайка близько підходить до латурівського мотиву збою як видимості, однак не розглядає побутовий артефакт як нелюдського делегата, який бере участь у виробництві соціального не лише в момент аварії, а й у справному стані.

Український побут після 2022 року робить зумовленість повсякдення станом матеріальної інфраструктури очевидною без додаткового теоретизування. Удари по енергетичних і водопровідних мережах та графіки відключень міняють тривалість і регулярність гігієнічної рутини, формують практики економії та запасання води, зміщують пороги сорому стосовно брудного тіла й перебудовують емоційний досвід купання. Утім, душова лійка як побутовий артефакт і ванна кімната як інтимний простір досі лишаються білою плямою для STS і соціології повсякдення в Україні. Українська «соціологія надзвичайності» [41] з її дослідженнями повсякдення людей з інвалідністю [39; 38], мешканців деокупованих територій [36] та ширших верств під час війни [40] фіксує, як вимкнення світла, зупинки водопостачання, недоступність укриттів і транспорту перебудовують щоденні рутини гігієни, обігріву, орієнтації в просторі та догляду за здоров'ям. Однак ці дослідження зосереджуються насамперед на проблемах людських акторів, розглядаючи інфраструктуру як пасивне тло. Найближче до проблематики нашої статті підходить Анна Костенко [36], яка у дослідженні відчуття дому в деокупованому Ірпені формулює тезу, що дім рідко стає об'єктом рефлексії і його сприйняття змінюється в умовах небезпеки або втрати. Цей хід – від невидимості до видимості в момент крихкості – застосовується до дому як цілого, але не до конкретних об'єктів, з яких він складається. Агентність речей, поки вони лишаються функціональними, зручними й безпечними (і тому малопомітними) окремо не акцентується.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз участі об'єктів у виробництві соціального розгортається в кількох інтелектуальних традиціях, які протягом останніх трьох десятиліть формували сучасну соціологію матеріального. Базовою рамкою серед них залишається акторно-мережева теорія (АМТ), чия рецепція в українській соціології немасова, але артикульована. Адаптацію категоріального апарату здійснив Артемій Дейнека [35], наголошуючи, що «принцип узагальненої симетрії» дозволяє описувати людських і нелюдських акторів в одних аналітичних термінах. Так, Бруно Латур у згаданій статті «Де відсутні маси?» [18] показує, що стабільність соціального порядку залежить не стільки від інтерналізованих норм, скільки від делегування людських компетенцій і моральних приписів матеріальним артефактам: дотягувач дверей заміщує працю людини-швейцара механічною пружиною та забезпечує дотримання правила, що двері мають бути зачинені. Речі як учасники ланцюгів дії, які несуть приписи, разом із тим стикаються з антипрограмами – способами, якими користувачі чинять опір спроектованій поведінці. Цю ідею доповнює концепція технічного сценарію Мадлен Акріч [2]: дизайнери вписують в артефакт припущення про користувача, його компетенції та оточення, а коли реальний користувач відхиляється від спроектованого, відбувається де-скрипція – розрив між інтенцією і реальним використанням, що робить видимою політику, вписану в матеріальну конфігурацію.

Нещодавні дискусії про спадщину АМТ [1; 3; 17; 22] вкотре акцентували обмеження теорії: недостатню увагу до нерівності у владних відносинах та схильність ототожнювати агентність із каузальною ефективністю. На ці зауваження ми відповідаємо, доповнюючи симетричну онтологію АМТ рамками, які виводять на перший план матеріальну зумовленість відносин влади. Політичний вимір делегування описав Ленгдон Віннер [34], який стверджував, що технологічні рішення, навіть найбуденніші, втілюють специфічні форми влади. Наприклад, коли норма економії води, закріплена в законодавствах низки країн (одночасно технічна специфікація і політичне рішення про розподіл доступу до ресурсу), матеріалізується в обмежувачі потоку, вбудованому в душову лійку, щоб гарантувати певний показник пропускної здатності в кілька галонів чи літрів води на хвилину. Медс Ейсінг [9; 10] обґрунтовує необхідність матеріалістичної рамки для соціальної теорії антропоцену й відповідає на звинувачення в деполітизації аналізу через «пласку онтологію»: увага до матеріальної агентності не означає відмову від аналізу влади, а навпаки – виявляє, як влада здійснюється завдяки речам, а не лише людським акторам. Подібну проблему недостатності антропоцентричної рамки ставлять і сучасні українські дослідники, констатуючи «методологічне виснаження антропоцентризму» в умовах стану постлюдського і постлюдського стану в умовах війни [37], що спонукає визнати агентність нелюдських сил не як теоретичну провокацію, а вже як емпіричну даність, яка потребує дослідження та осмислення.

Якщо Б. Латур «заземлює» нелюдську агентність у мережевих відносинах, то концепція живої матеріальності (*vibrant matter*) Джейн Беннетт [4] локалізує її в самій речовині, вводячи поняття «сили речей» (*thing-power*), яке позначає здатність нелюдських сутностей виходити за межі задуму проєктанта та мати власну агентність. На прикладі душової лійки вона простежується під час матеріальної деградації, що супроводжується накопиченням мінеральних відкладень у форсунках, деформацією ущільнювачів, обростанням водоростями тощо. У цих процесах асамбляж матеріалів, вологи, органічних залишків та живих організмів продукує зміни, незалежні від інтенції дизайнера, і зрештою змушує користувачів рахуватися з наслідками: чистити, ремонтувати або замінювати артефакт.

Постфеноменологічна рамка, розгорнута Доном Іде [15] і Петером-Паулем Вербеком [31; 32], пропонує детальний опис того, як технології формують структуру людського досвіду. Відносини «людина–технологія» аналізуються як відносини медіації, коли технології – не нейтральні посередники, а активні медіатори, що трансформують і суб'єкта, і світ, який через них переживається. П.-П. Вербек [31] розрізняє чотири форми медіації: втілення (коли технологія інкорпорована в тілесну схему, як окуляри в акт зору), герменевтичну (технологія «прочитується» як знак, як температура на термометрі), фонову (технологія формує контекст досвіду, не будучи в його центрі) та іншість (з технологією взаємодіють як із квазі-Іншим – наприклад, як клієнт банку з банкоматом). Окрему продуктивність для нашого кейсу має концепція мультистабільності Роберта Розенбергера [25], згідно з якою один і той же артефакт може підтримувати множинні, принципово різні відносини «людина–технологія», причому залежно від контексту. У дослідженні пожежного гідранта Р. Розенбергер [26] якраз і показує, що агентність повсякденних об'єктів – не одинична, а множинна, і зрозуміти її можна лише за допомогою постфеноменологічної чутливості до структури досвіду. Концепт мультистабільності природним чином поєднує постфеноменологічну рамку з онтологічною множинністю об'єктів, артикульованою Аннамрі Мол [23]. У дослідженні атеросклерозу як медичної патології А. Мол показує, що тіло хворого в різних практиках діагностики, аналізу і лікування існує не як один і той же об'єкт у багатьох контекстах, а як множина різних об'єктів.

Якщо постфеноменологія проливає світло на досвідний вимір агентності об'єктів, то теорія практик зосереджується на рутинному, темпоральному й колективному. В інтерпретації Андреаса Реквітца [24] практика як рутинізована діяльність існує завдяки поєднанню в конкретний момент таких взаємопов'язаних компонентів, як люди, знання та речі. Цю ідею розгортає Елізабет Шов [27], яка простежує, як щоденне приватне прийняття душі, що сьогодні видається природним і самозрозумілим, поступово викристалізовувалося як продукт коеволюції технологій (сантехніка, водонагрівачі), інфраструктури (централізоване водопостачання), значень (нові стандарти чистоти та нейтрального запаху тіла) і компетенцій (засвоєні послідовності змочування, намилювання, ополіскування). Мет Ватсон і Е. Шов [33] розвивають цю лінію далі, простежуючи взаємне формування інфраструктур і практик у тривалій історичній перспективі на прикладі поширення централізованого газового опалення у Великобританії. В українській соціології ця рамка дедалі частіше використовується для аналізу змін у повсякденних практиках і стилі життя в умовах війни [40]. Однак обмеження більшості досліджень, які спираються на теорію практик, полягає в тому, що окремо взятий матеріальний об'єкт здебільшого зливається з ширшою категорією матеріального в практиці та втрачає свою специфічну агентність.

Описане вище відсилає нас до Норберта Еліаса [11], який довів, що історично повсякденний догляд за тілом змістився з публічного простору в приватний, а зовнішній контроль над тілесними проявами інтерналізувався як саморегуляція. Відповідно, щоденний прийом душі вдома – це пізні досягнення процесу цивілізації. Марсель Мосс [20] раніше показав, що ходьба, сон, прийом їжі, плавання – не природні чи фізіологічні дії, а культурно специфічні та соціально засвоєні техніки тіла, які варіюються між суспільствами та поколіннями. Однак у цій лінії – від М. Мосса та Н. Еліаса до сучасної рецепції, у якій прийняття душі розглядається як одна з технік тіла, що сприяє турботі про себе [21], – бракує апарату для опису того, як самі речі беруть участь у передачі та координації технік тіла.

Тут Роберт Ван Крікен [30], звертаючи увагу на ситуації інфраструктурного збою, війни й розпаду інституцій, вводить поняття процесу децивілізації – зворотного руху стандартів самоконтролю та порогів сорому. Софі Чао [6] застосовує цю оптику до пандемії COVID-19: адже нові обов'язкові техніки тіла – часте миття рук, дезінфекція поверхонь, фізичне дистанціювання, носіння масок – за лічені місяці увійшли в габітус, а зі зняттям обмежень так само швидко з нього випали. Це підкріплює тезу, що цивілізаційні зрушення в тілесних практиках можуть бути не лише тривалими й односпрямованими, але й короткими та зворотними, – і що саме матеріальне облаштування середовища (наявність умивальника й мила, маски, дезінфектора, розмітки на підлозі) часто визначає, чи здатна нова техніка тіла закріпитися. Цей механізм Томас Лемке [19], інтерпретуючи Мішеля Фуко, концептуалізує як «урядування речами» (*government of things*), коли регулювання поведінки відбувається через організацію матеріального оточення, яке забезпечує «скеровування поведінки» (*conduite des conduites*), тобто формування поля можливих дій в термінах М. Фуко [12].

Мета статті. В оглянутих вище традиціях на перший план виходять різні виміри участі об'єктів у виробництві соціального: мережевий, досвідний, рутинний, владний. Наш аналіз спирається на їхнє поєднання, розглядаючи артефакт паралельно у всіх цих вимірах. Мета статті – на емпіричному прикладі ручної багаторежимної душової лійки побудувати модель того, як буденні артефакти інтимного користування беруть участь у виробництві соціального порядку, і показати продуктивність поєднання різних теоретичних оптик, які в наявних дослідженнях розвиваються переважно паралельно: акторно-мережевої теорії та нового матеріалізму, постфеноменології, теорії практик і концепції урядування речами (разом з техніками тіла).

Виклад основного матеріалу статті з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Методологія дослідження. Запропоноване нами дослідження є якісним інтерпретативним і виконане в симетрично-аналітичній традиції [5; 18], яка передбачає рівну аналітичну увагу до людських і нелюдських акторів – не для того, щоб приписати душовій лійці інтенційність на людський лад, а щоб простежити, як цей артефакт реорганізує і підтримує мережі відносин, у які вбудований. Емпіричною базою стали дванадцять напівструктурованих глибинних інтерв'ю з користувачами багаторежимної ручної душової лійки. Гайд інтерв'ю охоплював повний цикл взаємодії з предметом: виникнення приводу для покупки та критерії вибору, інсталяцію, щоденне використання, досвід обслуговування. Дані первинно зібрано в межах маркетингового якісного дослідження користувацького досвіду і повторно проаналізовано в соціологічній перспективі. Респондентів відбирали за цільовою стратегією серед покупців лійок, ідентифікованих за даними платформи електронної комерції. Інтерв'ю тривалістю 45–60 хвилин проводились англійською мовою у 2023 році з респондентами з Північної Америки засобами онлайн-відеозв'язку. Перед аналізом персональні дані респондентів було видалено, а бренд лійки анонімізовано як «багаторежимна ручна душова система»; усі цитати подаються в українському перекладі автора.

Спектр теоретичних традицій, розглянутих в огляді літератури, у роботі з емпіричними даними ущільнюється до чотирьох інтерпретативних реєстрів, які застосовуються паралельно. Акторно-мережевий реєстр (спільно з живим матеріалізмом Дж. Беннетт і концепцією де-скрипції М. Акріч) зосереджується на делегуванні, сценаріях та агентності під час інфраструктурних збоїв. Постфеноменологічний реєстр – на типах відносин «людина–технологія» і мультистабільності артефакту в різних контекстах. Реєстр теорії практик – на матеріальному компоненті прийняття душі як практики. Реєстр урядування речами – на ознаках делегованої тілесної дисципліни і матеріальній регуляції технік тіла, що вписує кейс у тривалу історію приватизації гігієни. Сам аналіз здійснюється абдуктивно [29], тобто через ітеративний рух емпіричним матеріалом за чотирма реєстрами, що дає змогу зберегти аналітичну чутливість та виявити змістовно важливі теми, які в гайді не виносилися на перший план. Для зручності викладу знахідки розгортаються в кількох послідовних фокусах: збій, сценарії та спроектований користувач, мультистабільність, тілесні техніки, стратегії й тактики. Один фокус задіює, як правило, два-три реєстри, а один реєстр з'являється в кількох фокусах. Виклад починається зі збою – моменту, у якому агентність артефакту стає аналітично найбільш помітною.

Інфраструктурні збої. За нормальних умов лійка діє непомітно – і ця прозорість є умовою її ефективності, а не випадковою рисою. Розглядати цю «невидиму агентність» варто щонайменше в трьох вимірах. По-перше, багаторежимна душова лійка перетворює потік водопровідної води на чуттєвий та емоційний досвід – через форми струменя (режими дощу, масажу, туману тощо). По-друге, вона матеріалізує припущення дизайнерів і продавців, ким є (і ким не є) користувач і що він робитиме з предметом. По-третє, вона з'єднує приватний простір ванної кімнати з масштабними інфраструктурними мережами – водосховищами, очисними спорудами, насосними станціями, трубами, у функціонуванні яких задіяно багато різних акторів.

Поки лійка справна, усі виміри її агентності лишаються так чи інакше прихованими від користувача, і ця «прозорість» руйнується під час виходу з ладу. Так, у нашій вибірці найпоширенішим приводом для придбання нової лійки був не позитивний мотив (бажання осучаснити ванну, отримати ширший набір режимів), а негативний – поломка, явне погіршення функціональності, втрата зовнішнього вигляду (через протікання шланга, накопичений мінеральний наліт, відшарування фарби, вицвітання кольору). Коли цівки води починають «вистрілювати» з отворів лійки в непередбачуваних напрямках через забиті або зламані форсунки, це оприявнює силу і присутність речей [4]. Розчинені у воді мінерали, вступаючи в реакцію з металевими і пластиковими поверхнями, поступово змінюють спроектований функціонал лійки та змушують користувача рахуватися з ними – наприклад, підбирати кут розташування лійки відносно тіла так, щоб мінімум води потрапило за межі ванної чи душової kabіни, або ж інакше витирати вологу підлогу. Цвіль і водорості у ванній кімнаті – інший такий приклад: асамбляж органіки, вологи й тепла продукує матеріальну зміну середовища, незалежну від інтенцій дизайнера задіяних артефактів і їхніх користувачів.

Душова лійка стає «моторошною» (uncanny) [16] у момент несправності, постаючи як вимогливий і чужий об'єкт у просторі: для шести з дванадцяти опитаних користувачів попередня несправність (тріснутий пластик, забиті форсунки) увійшла в процес вибору нової лійки як матеріалізована пам'ять, коли вони

шукали на сторінках продавців інформацію про матеріал виробу, наприклад, щоб лійка була з металу, а не суцільно з пластику, а форсунок – силіконові з метою легкості чистити їх.

Якщо в побуті північноамериканських користувачів збій здебільшого лишається поодиноким та локальною подією (наприклад, несправна лійка на тлі загалом надійної інфраструктури), то в українському контексті після 2022 року інфраструктурні збої стали системними й масовими. Удари по енергетичних мережах зупиняють електропостачання; разом з ним падає або зникає тиск води, бо насосні станції не можуть функціонувати; руйнування теплоелектростанцій і котелень спричиняє перебої в постачанні гарячої води й опаленні. Сама душева лійка лишається технічно справною, але її роль у підтримці повсякденної гігієни тимчасово припиняється, і користувачеві доводиться свідомо координувати послідовність дій під час купання, які в звичайних умовах виконувались напівавтоматично (наприклад, поливати себе водою з кружки). Лійка втрачає здатність виконувати делеговані їй функції, оскільки деформується або розпадається ланцюг асоціацій, що тягнеться від лійки як кінцевої точки до водопровідної труби, насосної станції, електропідстанції, енергоблоку, системи протиповітряної оборони тощо. Інфраструктурний збій не спростовує, а підсилює загальний аргумент: видимість артефакту як актора залежить від того, наскільки явно він відсилає до інфраструктурного цілого, у яке вписаний (і відповідно – скільки функцій повертається в поле уваги користувача).

Сценарії та спроектований користувач. Якщо несправність виявляє агентність душевої лійки ретроспективно, то процес вибору та установки – перспективно. Багаторежимна ручна душева лійка з гнучким і довгим шлангом, перемикачем режимів розпилення, конкретним діаметром головки матеріалізує певні припущення про користувача, що простежується в текстах і візуалізаціях на сайті продавця та упаковці. Цей спроектований користувач виконує кілька завдань від особистої гігієни до миття тварин та прибирання, тримаючи предмет у руці та активно спрямовуючи потік води, і відрізняється від користувача стаціонарного душу, який стоїть під вертикальним стовпом води, чи користувача гідромасажної ванни, яку приймають лежачи.

Критерії, які респонденти згадували, описуючи свій вибір ручної душевої лійки, дають змогу реконструювати, як вони «зчитують сценарії», вписані в матеріальну конфігурацію артефакту. Серед цих критеріїв – високий тиск води на виході, кілька режимів розпилення, довгий шланг, проста інсталяція без спеціальних інструментів, зовнішній вигляд (зокрема узгодженість кольору з іншою сантехнікою та інтер'єром). Кожен критерій матеріалізує певне очікування щодо майбутнього досвіду: високий тиск – про чуттєве задоволення та швидке змивання мильних засобів («...у мене довге волосся, і за слабкого тиску змивати шампунь забирає час...»), багаторежимність – можливість варіювати способи купання під ситуацію («...я просто хотів мати різні налаштування: більший тиск, менший тиск, режим дощу, бо не був упевнений, який режим мені сподобається найбільше...»), довгий і гнучкий шланг – розширення ситуацій користування та збільшення діапазону дії («...мати щось, що я можу зняти і що є гнучким, щоб легше мити моїх собак...»; «...щоб сполоснути всю кабінку, душ має принаймні покривати її розміри...»).

Розрив між сценарієм і реальністю, який М. Акріч називає де-скрипцією [2], на отриманих даних простежується щонайменше у двох аспектах. Перший – «розрив» між сценарієм і реальним користувачем: виробник надає друковані та відеоінструкції, але реальний користувач відхиляється від проекту, який уважно слідує алгоритму монтажу. Серед респондентів, які встановлювали лійку самостійно без допомоги партнера, більшість лише ритуально переглядала інструкцію, щоб упевнитись у відсутності аномалій, а не дотримувались чіткої послідовності кроків: «Я пробігся очима, щоб переконатися, що там немає якихось нестандартних особливостей і чогось дійсно важливого, про що мені потрібно знати». Другий аспект де-скрипції – розрив між сценарієм і самим артефактом у його матеріальній конфігурації. Один із респондентів виявив, що інструкція з установки не відповідала артефакту, який він отримав: «В інструкції було вказано, що цю деталь потрібно з'єднати з цією. Я дістаю лійку з коробки, а вона вже зібрана. Я передивився інструкцію, щоб пересвідчитися, що нічого не пропущено, та все на своєму місці». Дана ситуація могла виникнути через те, що користувач отримав лійку, яка була попередньо придбана й повернута до магазину іншим користувачем, якому не підійшла, у частково зібраному стані. Таким чином користувач опиняється в позиції арбітра між двома версіями артефакту: тією, яку виробник вписав у текст інструкції і яка потребує складання, і тією, яку бачить перед собою.

Інший приклад того самого аспекту стосується маркетингової обіцянки, що установка лійки не потребує інструментів. Один із респондентів сформулював розбіжність прямо: «На коробці написано, що для монтажу не потрібні інструменти. Так, але мені знадобилися інструменти, щоб це встановити: неможливо затягнути цю штуку вручну. А вони подають це так, ніби це легко зробити». Де-скрипція тут бере початок не з інтенції людського актора, а спричинюється фізичними властивостями різьби у сантехнічних з'єднаннях конкретного помешкання, які змушують користувача залучати додаткові засоби, не передбачені в комплектації та інструкції, щоб затягнути чи ущільнити контакт (гайковий ключ, сантехнічну стрічку, допоміжні відео на YouTube, якщо бракує досвіду).

Мультистабільність. У викладеному вище лійка розглядалась як єдиний і однорідний для всіх користувачів об'єкт, але дані виявляють щонайменше три з чотирьох типів відносин «людина–технологія» за Д. Іде [15] під час взаємодії з лійкою: втілення, герменевтичні і фонові.

Втілення спостерігається в користувачів, для яких пріоритетним є емоційний досвід під час купання. Респонденти описують своє перебування в ванній як важливий ритуал чи мікроподію, яку переживають окремо: «Я проводжу в ванній багато часу, щоб насолодитися, бо це приємно та розслабляє. Я просто хотіла зробити прийняття душу комфортнішим». Лійка медіює ставлення до власного тіла як джерела відчуттів, які можна отримати від потоку води різної інтенсивності та форми. М'якість чи сила тиску в різних режимах, гнучкість шланга, ергономічність ручки й розмір головки респонденти відзначають як важливі з огляду на здатність лійки структурувати потік води в чуттєвий досвід.

Герменевтичні відносини: у більшості опитаних користувачів герменевтична інтерпретація лійки – це короткий епізод на стадії вибору, після якого взаємодія переходить у режим втілення або фоновості. Лійку «прочитують» крізь призму співвідношення кількості режимів і вартості, якості та довговічності використаних матеріалів, довжини шланга та діаметру головки, кількості позитивних відгуків тощо. У респондентів, які проживають в орендованому помешканні, до цих критеріїв додаються тимчасовість користування житлом і жорсткість обмежень з боку орендодавця. Нова лійка інтерпретується з огляду на те, чи виправдане вкладання коштів у житло, яким користувач не володіє («Я орендую квартиру, тому не хочу витратити багато на ванну кімнату, але хочу, щоб вона була комфортною»), наскільки легко її можна демонтувати при виїзді, чи підійде вона до різьби змішувача в конкретній ванній кімнаті. Лійка тут виступає об'єктом, чію сумісність із наявною інфраструктурою належить перевірити, щоб усунути тривогу щодо матеріального: «Я не знав, що діаметри душових шлангів універсальні, і це мене трохи турбувало. Я намагався знайти розмір на сайті, але не зміг, тому не був упевнений, чи душ підійде, чи зможу я його прикрутити. Мені довелося погуглити».

У користувачів, які не підносять душеву лійку до рангу «гаджетів» і байдужі до кастомізації ванної кімнати, бо сприймають купання радше як рутину, *відносини з артефактом тяжіють до фонових*. Фоновий режим можливий, якщо досягається сумісність технік різних тіл: жіночих і чоловічих; дорослих і дитячих; повільних і швидких; технік купання когось (дитини чи тварини). Інакше кажучи, якщо лійка надійно та передбачувано задовольняє потреби всіх мешканців та гостей, викликаючи мінімум клопоту в того, хто відповідальний за побут, вона ефективна та непомітна.

Іншість. Взаємодія з артефактом як із квазі-Іншим, що має власну лінію поведінки (як банкомат, який «вирішує» дати гроші чи не дати; або алгоритм соціальної мережі, який «радить» контент), на наших даних не простежується. Респонденти не описували механічну душеву лійку як квазі-агента, з яким час від часу вступають у квазі-діалог. Гіпотетично цей тип відносин може виникати у цифрових душевих системах з датчиками, екранами й голосовим керуванням та системах «розумного будинку», здатних запропонувати наочний інтерфейс для «перемовин», або ж безпосередньо в момент зупинки подачі води, коли лійка стає першою «інстанцією», якій користувач висловлює свої претензії щодо перерваного купання, але наразі це не було виявлено.

Викладене вище ілюструє тезу Р. Розенбергера [25] про мультистабільність: один фізично ідентичний артефакт здатен підтримувати декілька структур досвіду. У термінах представників теорії практик [28] це означає паралельну участь одного об'єкта в кількох конфігураціях практики, у яких матеріальні обставини, значення і компетенції рекомбінуються по-різному. Визнання стабільних режимів відносин «людина–технологія» як різних конфігурацій практики наближає кейс агентності душевої лійки до ідеї множинної онтології артефакту за А. Мол [23], коли артефакт функціонує не як один об'єкт у багатьох контекстах, а як множина об'єктів.

Техніки тіла та хореографія прийняття душу. Різні конфігурації душевої лійки уможливають чи обмежують певні рухи, не вимагаючи від користувача рефлексії та свідомого засвоєння. Опозицію стаціонарної та ручної лійки, окреслену раніше, можна розгорнути також через техніки тіла. Стаціонарний душ зумовлює відносно статичну позу: людина стоїть прямо під потоком води, голова злегка нахилена, руки вільні; тіло переважно пасивне відносно води; вода рухається по ньому під дією сили тяжіння. Ручний душ передбачає іншу хореографію: користувач тримає лійку в руці, спрямовує струмінь на певні ділянки тіла, постійно змінюючи кут і відстань. Тіло тут є мобільним, рука активно задіяна, взаємодія між тілом і водою – результат цілеспрямованої координації, а не відносно пасивного стояння.

Користувачі описують ці відмінності як можливості й обмеження, які формують не лише техніки тіла, але й тілесні відчуття. Респонденти характеризували режим високого тиску як ефективний для імітації масажу та розслаблення м'язів після тренування; виокремлювали режиму туману для швидкого ополіскування у спеку; зазначали корисність довгого шланга для миття ніг у сидячому положенні або купання собаки після прогулянки. Останні дві техніки зі стаціонарною лійкою були б ускладненими або неможливими, тому сукупно ручна багаторежимна лійка робить можливим помітно ширший спектр технік тіла, ніж стаціонарна. Скоординовані артефактом, вони дають змогу користувачеві відповідати культурно специфічним нормам чистоти з мінімальними зусиллями. Достатньо взяти лійку в руки чи закріпити над

головою, і хореографія практики – засвоєна послідовність змочування, намилювання, змивання, кондиціонування – активується напівавтоматично, зокрема і тому, що матеріальна конфігурація лійки робить одні рухи ергономічно природними, а інші – незручними. Таке делегування тілесної дисципліни є прикладом урядування речами [19]. Саме так лійка не лише проектує відповідну техніку тіла, але й матеріально схиляє користувача до її практикування.

Стратегії і тактики на «останньому метрі». Душова лійка – не лише координатор тілесних технік і медіатор чуттєвого досвіду, але й точка прикладання політик, де в термінах М. де Серто [8] сходяться стратегії (виробників, регуляторів, орендодавців) і тактики (користувачів). Коли виробники постачають душеві лійки з вбудованими обмежувачами потоку, що відповідають нормам водозбереження в регіонах поставки, політичне рішення щодо розподілу ресурсу перетворюється на матеріальне обмеження, чинне для кожного користувача незалежно від його вподобань. Замість наказу економити воду користувач отримує лійку з певною пропускною здатністю води на хвилину. Утім, така стратегія залишає шлях для свого обходу: обмежувач потоку зроблений знімним: виробник, передбачаючи антипрограму користувачів (які відмовляються економити воду через власні переконання), дає змогу його зняти. Формально користування лійкою без обмежувача є тактикою користувача, але її матеріальна передумова свідомо закладена виробником і прокомунікована продавцем у характеристиках товару як одна з опцій як мінімум в маркетингових цілях. Але такий «союз» тактик та стратегій, ніяк не відрефлексованих тим же М. де Серто, є надзвичайно перспективним напрямком подальшого дослідження, який досі нам ніде не зустрічався.

Заміну стаціонарного душу на ручний (або старої ручної лійки – на нову), яку респонденти пояснювали потребою в підвищенні власного комфорту, купанні домашніх тварин та зручному митті ванни або душевої kabіни, можна розглядати як тактику освоєння простору. Особливо яскраво вона проявляється, якщо помешкання орендоване і ванна кімната користувачу не належить, а зобов'язання перед орендодавцем виключають значні зміни. Ця тактика стає матеріально можливою завдяки гнучкості та довжині шланга, а також «відкручуваності», яка дає змогу швидко зняти душеву лійку, щоб повернути назад стару, а придбану забрати з собою в разі переїзду та потім встановити в іншій ванній кімнаті.

Висновки. Отже, по-перше, агентність буденного артефакту найкраще «видно» в моменти збою, коли він перестає функціонувати. Поки річ є справною і функціональною, вона інтегрується в повсякденність і не привертає увагу як окремий об'єкт. Вихід з ладу робить артефакт помітним, а разом із ним – спектр виконуваних функцій і зв'язків. Для душевої лійки це підтримання комфорту купання, забезпечення гігієнічної рутини і поєднання приватного простору з ширшою мережею об'єктів і відносин. По-друге, буденний артефакт регулює поведінку не через припис, а через матеріальну конфігурацію: ергономіка предмету робить одні рухи зручними, інші – складними; матеріальні властивості визначають рамки того, що користувач може робити з предметом, а що ні, і як легко він зливається з рутинною. Регуляція через матеріальне не вимагає активної згоди, що робить її ефективним інструментом процесу цивілізації: те, що людський актор переживає як особистий і самозрозумілий вибір, насправді структуроване дизайном артефакту. По-третє, побутовий артефакт інтимного користування, яким є душева лійка, є вузлом матеріалізації (та оприявлення) різних мікро- й макрополітик, від норм споживання ресурсів, майнових відносин між орендарем і орендодавцем до безпекового режиму в конкретному регіоні. По-четверте, концептуально делегування є двостороннім процесом, напрям якого залежить від стану інфраструктури: у стабільних умовах функції підтримки порядку переходять до одних матеріальних об'єктів, у ситуаціях інфраструктурного збою – повертаються до людських акторів із залученням інших, резервних предметів. По-п'яте, фізично ідентичний предмет побуту може одночасно підтримувати декілька стабільних режимів відносин «людина–технологія» – від втілення до фонові присутності. Це робить продуктивним опис буденного артефакту як онтологічно множинної сутності, чия конфігурація щоразу перебирається в конкретній практиці, а не як самототожного об'єкта в різних контекстах.

Проведене дослідження має низку *обмежень*, про які варто згадати окремо.

Специфіка вибірки. Опитування респондентів, які живуть у Північній Америці, накладає на результати конкретний інфраструктурний контекст: водопровід є в кожному помешканні, вода відносно дешева, щоденна гігієна – усталена практика. Цей контекст в цілому є релевантним і для України, але лише частково, оскільки в частині регіонів централізоване водопостачання перестало бути безумовним або зникло через руйнування внаслідок бойових дій. Крім цього, відбір серед верифікованих покупців платформи електронної комерції додатково зміщує склад вибірки в бік користувачів з вищою цифровою грамотністю і купівельною спроможністю.

Вторинний характер даних. Дані спочатку збиралися в межах дослідження користувацького досвіду, тому гайд інтерв'ю не охоплював широкого кола тем, релевантних для нашого кейсу: екологічної етики споживання, матеріального боку гендерного розподілу домашньої праці, взаємодії з рештою артефактів ванної кімнати, рефлексій про тілесні техніки тощо. Абдуктивне кодування дало змогу частково реконструювати ці теми з зібраного матеріалу, але в повній мірі це не компенсує відсутність сфокусованих на них обговорень.

Одиничний об'єкт замість асамбляжу. Дослідження свідомо фокусується на душовій лійці як предметі, ілюстративному для практики купання. Однак практика залучає ціле гноно артефактів, з якими взаємодіє людський актор: крани, змішувач, злив, мило, шампунь, рушник, сантехнічну інфраструктуру за стіною тощо.

Вищевказане, а також наш аналіз детермінують декілька перспективних напрямів подальшого дослідження даної проблематики. Це і *двосторонність делегування*, адже зворотне делегування та процеси децивілізації, коли делеговані функції повертаються до людських акторів, заслуговують окремої емпіричної перевірки в умовах розтягнутих у часі інфраструктурних збоїв та перегляду порогів сорому щодо «недостатньої» чистоти тіла. Це і *розумні будинки*: цифровий інтерфейс, інтегрований у душову систему, здатен зробити «відсутню масу» частково видимою, коли актор бачить дані про взаємодію з артефактом – об'єм спожитої води, тривалість душу, температурний профіль, рекомендації щодо купання тощо. Чи змінює така цифрова надбудова динаміку делегування і технік тіла, чи лишається вона лише верхнім шаром поверх незмінної матеріальної основи – це потребує окремого дослідження. Це і *різні інфраструктурні режими душової лійки*: у регіонах з регулярним дефіцитом води матеріальні й регуляторні умови формують іншу конфігурацію душу як практики, ніж контекст відносно дешевого та загальнодоступного водопостачання. Порівняльне дослідження дозволило б з'ясувати, як агентність артефакту змінюється залежно від інфраструктурного, регуляторного й екологічного середовища. Це і *вбудованість душової лійки до асамбляжу ванної кімнати*: як було згадано вище, прийняття душу залучає багато речей, і повноцінний опис практики мав би простежувати, як вони взаємодіють між собою. Це дасть змогу реконструювати ванну кімнату не як простір для одного артефакту, а як мережу, у якій агентність розподіляється між кількома акторами одночасно.

Описані перспективи окреслюють поле для досліджень нелюдської агентності, у яких розгорнуту аналітичну рамку можна валідувати та деталізувати на ширшому колі буденних артефактів попри те, що класичні латурівські приклади стосувалися публічного, а не інтимного простору.

Список літератури:

1. Addison C., Neale T., Lancaster K., Kearnes M. Latour and after, or what comes after Latour? *Science, Technology, & Human Values*. 2023. Vol. 48, no. 5. P. 969–972. DOI: <https://doi.org/10.1177/01622439231190895>
2. Akrich M. The de-scription of technical objects. *Shaping Technology/Building Society: Studies in Sociotechnical Change* / W. E. Bijker, J. Law (eds.). Cambridge, MA : MIT Press, 1992. P. 205–224.
3. Akric, M. Actor network theory, Bruno Latour, and the CSI. *Social Studies of Science*. 2023. Vol. 53, no. 2. P. 169–173. DOI: <https://doi.org/10.1177/03063127231158102>
4. Bennett J. *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*. Durham, NC : Duke University Press, 2010. 176 p.
5. Callon M. Some elements of a sociology of translation: Domestication of the scallops and the fishermen of St Brieuc Bay. *Power, Action and Belief: A New Sociology of Knowledge?* / J. Law (ed.). London : Routledge, 1986. P. 196–233.
6. Chao S. Health, harm, and habitus: Techniques of the body in COVID-19. *Thesis Eleven*. 2023. Vol. 177, no. 1. P. 103–116. DOI: <https://doi.org/10.1177/07255136231186642>
7. Dahlin E. And say the AI responded? Dancing around «autonomy» in AI/human encounters. *Social Studies of Science*. 2024. Vol. 54, no. 1. P. 59–77. DOI: <https://doi.org/10.1177/03063127231193947>
8. de Certeau M. *The Practice of Everyday Life* / S. Rendall (trans.). Berkeley : University of California Press, 1984. 229 p.
9. Ejsing M. The arrival of the Anthropocene in social theory: From modernism and Marxism towards a new materialism. *The Sociological Review*. 2023. Vol. 71, no. 1. P. 243–260. DOI: <https://doi.org/10.1177/00380261221106905>
10. Ejsing M. Why the turn to matter matters: A response to post-Marxist critiques of new materialism. *Thesis Eleven*. 2024. Vol. 181, no. 1. P. 56–71. DOI: <https://doi.org/10.1177/07255136241240086>
11. Elias N. *The Civilizing Process: Sociogenetic and Psychogenetic Investigations* / E. Jephcott (trans.). Rev. ed. Oxford : Blackwell, 2000. 592 p. (Original work published 1939)
12. Foucault M. *Le sujet et le pouvoir. Dits et écrits 1954–1988*, Tome IV : 1980–1988 / D. Defert, F. Ewald (eds.). Paris : Gallimard, 1994. P. 222–243. (Original work published 1982)
13. Gram-Hanssen K. et al. Sequence of practices in personal and societal rhythms – showering as a case. *Time & Society*. 2020. Vol. 29, no. 1. P. 256–281. DOI: <https://doi.org/10.1177/0961463X18820749>
14. Heidegger M. *Being and Time* / J. Macquarrie, E. Robinson (trans.). Oxford: Blackwell, 1962. 589 p. (Original work published 1927)
15. Ihde D. *Technology and the Lifeworld: From Garden to Earth*. Bloomington : Indiana University Press, 1990. 226 p.
16. Kaika M. Interrogating the geographies of the familiar: Domesticating nature and constructing the autonomy of the modern home. *International Journal of Urban and Regional Research*. 2004. Vol. 28, no. 2. P. 265–286. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.0309-1317.2004.00519.x>
17. King A. Dis-assembling the actant: A valediction to actor-network theory. *Journal of Classical Sociology*. 2024. Vol. 24, no. 3. P. 272–294. DOI: <https://doi.org/10.1177/1468795X231186010>
18. Latour B. Where are the missing masses? The sociology of a few mundane artifacts. *Shaping Technology/Building Society: Studies in Sociotechnical Change* / W. E. Bijker, J. Law (eds.). Cambridge, MA : MIT Press, 1992. P. 225–258.
19. Lemke T. New materialisms: Foucault and the «government of things». *Theory, Culture & Society*. 2015. Vol. 32, no. 4. P. 3–25. DOI: <https://doi.org/10.1177/0263276413519340>
20. Mauss M. Les techniques du corps. *Journal de Psychologie*. 1934. Vol. 32, no. 3–4. P. 271–293.

21. Mendes M. I. B. S. Weaving relationships between «body techniques» and «self-care». *Frontiers in Sociology*. 2025. Vol. 10, 1554665. DOI: <https://doi.org/10.3389/fsoc.2025.1554665>
22. Mladenović I. Beyond the network: A critical inquiry into the limits of the actor-network theory. *Гласник Етнографског института САНУ / Bulletin of the Institute of Ethnography SASA*. 2025. Vol. 73, no. 1. P. 247–268. DOI: <https://doi.org/10.2298/GEI2501247M>
23. Mol A. *The Body Multiple: Ontology in Medical Practice*. Durham, NC : Duke University Press, 2002. 196 p.
24. Reckwitz A. Toward a theory of social practices: A development in culturalist theorizing. *European Journal of Social Theory*. 2002. Vol. 5, no. 2. P. 243–263. DOI: <https://doi.org/10.1177/1368431022225432>
25. Rosenberger R. Multistability and the agency of mundane artifacts: From speed bumps to subway benches. *Human Studies*. 2014. Vol. 37, no. 3. P. 369–392. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10746-014-9317-1>
26. Rosenberger R. On the hermeneutics of everyday things: Or, the philosophy of fire hydrants. *AI & Society*. 2017. Vol. 32, no. 2. P. 233–241. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00146-016-0674-3>
27. Shove E. *Comfort, Cleanliness and Convenience: The Social Organization of Normality*. Oxford : Berg, 2003. 221 p.
28. Shove E., Pantzar M., Watson M. *The Dynamics of Social Practice: Everyday Life and How It Changes*. London : Sage, 2012. 191 p.
29. Timmermans S., Tavory I. Theory construction in qualitative research: From grounded theory to abductive analysis. *Sociological Theory*. 2012. Vol. 30, no. 3. P. 167–186. DOI: <https://doi.org/10.1177/0735275112457914>
30. Van Krieken R. The age of anger and social media: Elias, technology, civilizing/decivilizing processes and resentment. *Theory, Culture & Society*. 2024. Vol. 41, no. 7–8. P. 19–39. DOI: <https://doi.org/10.1177/02632764241299767>
31. Verbeek P.-P. *What Things Do: Philosophical Reflections on Technology, Agency, and Design*. University Park : Pennsylvania State University Press, 2005. 264 p.
32. Verbeek P.-P. *Moralizing Technology: Understanding and Designing the Morality of Things*. Chicago : University of Chicago Press, 2011. 200 p.
33. Watson M., Shove E. How infrastructures and practices shape each other: Aggregation, integration and the introduction of gas central heating. *Sociological Research Online*. 2023. Vol. 28, no. 2. P. 373–388. DOI: <https://doi.org/10.1177/13607804211055495>
34. Winner L. Do artifacts have politics? *Daedalus*. 1980. Vol. 109, no. 1. P. 121–136.
35. Дейнека А. В. *Агентність у соціологічних теоріях дії: евристичний потенціал акторно-мережевої теорії* : дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.01 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2018. 209 с. URL: https://sociology.knu.ua/sites/default/files/newsfiles/deineka_a._thesis.pdf (дата звернення: 30.04.2026).
36. Костенко А. Повернення в деокуповане місто: відчуття дому в зруйнованому російсько-українською війною просторі. *Наукові записки НаУКМА. Соціологія*. 2025. Т. 8. С. 82–90. DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-9067.2025.8.82-90>
37. Костенко Н. Ідентичності у «posthuman» стані: локальність війни та глобальний світ. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2023. № 4. С. 5–21. DOI: <https://doi.org/10.15407/sociology2023.04.005>
38. Лавренюк С. Трансформація повсякденності людей з інвалідністю через російське повномасштабне вторгнення в Україну. *Наукові записки НаУКМА. Соціологія*. 2025. Т. 8. С. 132–140. DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-9067.2025.8.132-140>
39. Лавренюк С., Одусанво В. Бар'єри в повсякденному житті українців з інвалідністю в умовах повномасштабного російського вторгнення. *Український соціум*. 2024. № 1–2 (88–89). С. 118–134. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2024.01-02.118>
40. Школяр М. В. Повсякденні практики та стиль життя українців на тлі війни. *Габітус*. 2023. Вип. 46. С. 47–53. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.46.6>.
41. *Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023* : колективна монографія / С. Дембіцький, В. Резнік, О. Злобіна та ін. ; за ред. Є. Головахи, С. Макеєва ; НАН України, Інститут соціології. Київ : Інститут соціології НАН України, 2023. 343 с. URL: https://isnasu.org.ua/assets/files/books/2023/Maket_Ukr_suspilstvo_2023.pdf (дата звернення: 11.04.2026).

Статтю отримано 15.04.2026

Статтю рекомендовано до публікації 15.05.2026

Статтю прийнято до друку 25.05.2026

Статтю опубліковано 29.05.2026

ABSENT MASSES IN THE BATHROOM: THE SOCIOLOGY OF THE SHOWER HEAD

Tyaglo Vladyslav – PhD student, Department of Sociology, Educational and Scientific Institute of Sociology and Media Communications, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody square, Kharkiv, 61022, Ukraine, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3288-0984>; e-mail: marooceano@gmail.com

The article offers a sociological analysis of the shower head as an example of the «missing mass» in Bruno Latour's sense – that is, as an everyday material delegate participating in the production of the social. The empirical basis is twelve semi-structured in-depth interviews with users of a multi-mode handheld shower system, conducted as part of a user experience study and re-analyzed from a sociological perspective. The author analytically combines several traditions that develop mostly in parallel in the existing discourse: actor-network theory and new materialism, post-phenomenology, practice theory, and the concept of governance of things. The presentation is organized in five focuses. It shows how the shower head becomes analytically «visible» in moments of failure; it demonstrates the practice of systematic «rewriting» by users of scripts written by the manufacturer; it is analyzed how one artifact

physically supports several stable types of human-technology relations, which empirically confirms the post-phenomenological thesis of multistability; it is investigated that the watering can coordinates culturally specific body techniques and materially supports bodily discipline; finally, it is identified how various micro- and macro-politics converge on it as the «last meter». The contribution of the article is three-dimensional: empirical (ANT-sensitive analysis of a household artifact of intimate use), theoretical (demonstration of the complementarity of several optics on one case) and conceptual (extension of the idea of «missing masses» to the sphere of intimate space and formulation of the thesis about the two-way delegation, the direction of which depends on the state of the infrastructure). Separately, the resonance of the expanded framework with the Ukrainian context after 2022 is discussed, in which systematic Russian attacks on energy and water supply networks reveal non-obvious functions initially delegated to infrastructure.

Keywords: things, actor-network theory, delegation, multistability, government of things, techniques of the body, showerhead, everyday artifacts, infrastructural breakdown.

References:

1. Addison, C., Neale, T., Lancaster, K. and Kearnes, M. (2023). 'Latour and after, or what comes after Latour?', *Science, Technology, & Human Values*, 48(5), pp. 969–972. DOI: <https://doi.org/10.1177/01622439231190895>
2. Akrich, M. (1992). 'The de-scription of technical objects', in W. E. Bijker and J. Law (eds) *Shaping Technology/Building Society: Studies in Sociotechnical Change*. Cambridge, MA: MIT Press, pp. 205–224.
3. Akrich, M. (2023). 'Actor network theory, Bruno Latour, and the CSI', *Social Studies of Science*, 53(2), pp. 169–173. DOI: <https://doi.org/10.1177/03063127231158102>
4. Bennett, J. (2010). *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*. Durham, NC: Duke University Press.
5. Callon, M. (1986). 'Some elements of a sociology of translation: Domestication of the scallops and the fishermen of St Brieuc Bay', in J. Law (ed.) *Power, Action and Belief: A New Sociology of Knowledge?* London: Routledge, pp. 196–233.
6. Chao, S. (2023). 'Health, harm, and habitus: Techniques of the body in COVID-19', *Thesis Eleven*, 177(1), pp. 103–116. DOI: <https://doi.org/10.1177/07255136231186642>
7. Dahlin, E. (2024). 'And say the AI responded? Dancing around «autonomy» in AI/human encounters', *Social Studies of Science*, 54(1), pp. 59–77. DOI: <https://doi.org/10.1177/03063127231193947>
8. de Certeau, M. (1984). *The Practice of Everyday Life*. Trans. S. Rendall. Berkeley: University of California Press.
9. Ejsing, M. (2023). 'The arrival of the Anthropocene in social theory: From modernism and Marxism towards a new materialism', *The Sociological Review*, 71(1), pp. 243–260. DOI: <https://doi.org/10.1177/00380261221106905>
10. Ejsing, M. (2024). 'Why the turn to matter matters: A response to post-Marxist critiques of new materialism', *Thesis Eleven*, 181(1), pp. 56–71. DOI: <https://doi.org/10.1177/07255136241240086>
11. Elias, N. (1939/2000). *The Civilizing Process: Sociogenetic and Psychogenetic Investigations*. Rev. edn. Trans. E. Jephcott. Oxford: Blackwell.
12. Foucault, M. (1982). 'Le sujet et le pouvoir', in D. Defert and F. Ewald (eds) *Dits et écrits 1954–1988*, Tome IV : 1980–1988. Paris: Gallimard, 1994, pp. 222–243.
13. Gram-Hanssen, K. et al. (2020). 'Sequence of practices in personal and societal rhythms — showering as a case', *Time & Society*, 29(1), pp. 256–281. DOI: <https://doi.org/10.1177/0961463X18820749>
14. Heidegger, M. (1927/1962). *Being and Time*. Trans. J. Macquarrie and E. Robinson. Oxford: Blackwell.
15. Ihde, D. (1990). *Technology and the Lifeworld: From Garden to Earth*. Bloomington: Indiana University Press.
16. Kaika, M. (2004). 'Interrogating the geographies of the familiar: Domesticating nature and constructing the autonomy of the modern home', *International Journal of Urban and Regional Research*, 28(2), pp. 265–286. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.0309-1317.2004.00519.x>
17. King, A. (2024). 'Dis-assembling the actant: A valediction to actor-network theory', *Journal of Classical Sociology*, 24(3), pp. 272–294. DOI: <https://doi.org/10.1177/1468795X231186010>
18. Latour, B. (1992). 'Where are the missing masses? The sociology of a few mundane artifacts', in W. E. Bijker and J. Law (eds) *Shaping Technology/Building Society: Studies in Sociotechnical Change*. Cambridge, MA: MIT Press, pp. 225–258.
19. Lemke, T. (2015). 'New materialisms: Foucault and the «government of things»', *Theory, Culture & Society*, 32(4), pp. 3–25. DOI: <https://doi.org/10.1177/0263276413519340>
20. Mauss, M. (1934). 'Les techniques du corps', *Journal de Psychologie*, 32(3-4), pp. 271–293.
21. Mendes, M. I. B. S. (2025). 'Weaving relationships between «body techniques» and «self-care»', *Frontiers in Sociology*, 10, 1554665. DOI: <https://doi.org/10.3389/fsoc.2025.1554665>
22. Mladenović, I. (2025). 'Beyond the network: A critical inquiry into the limits of the actor-network theory', *Bulletin of the Institute of Ethnography SASA*, 73(1), pp. 247–268. DOI: <https://doi.org/10.2298/GEI2501247M>
23. Mol, A. (2002). *The Body Multiple: Ontology in Medical Practice*. Durham, NC: Duke University Press.
24. Reckwitz, A. (2002). 'Toward a theory of social practices: A development in culturalist theorizing', *European Journal of Social Theory*, 5(2), pp. 243–263. DOI: <https://doi.org/10.1177/1368431022225432>
25. Rosenberger, R. (2014). 'Multistability and the agency of mundane artifacts: From speed bumps to subway benches', *Human Studies*, 37(3), pp. 369–392. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10746-014-9317-1>
26. Rosenberger, R. (2017). 'On the hermeneutics of everyday things: Or, the philosophy of fire hydrants', *AI & Society*, 32(2), pp. 233–241. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00146-016-0674-3>
27. Shove, E. (2003). *Comfort, Cleanliness and Convenience: The Social Organization of Normality*. Oxford: Berg.
28. Shove, E., Pantzar, M. and Watson, M. (2012). *The Dynamics of Social Practice: Everyday Life and How It Changes*. London: Sage.
29. Timmermans, S. and Tavory, I. (2012). 'Theory construction in qualitative research: From grounded theory to abductive analysis', *Sociological Theory*, 30(3), pp. 167–186. DOI: <https://doi.org/10.1177/0735275112457914>

30. Van Krieken, R. (2024). 'The age of anger and social media: Elias, technology, civilizing/decivilizing processes and resentment', *Theory, Culture & Society*, 41(7–8), pp. 19–39. DOI: <https://doi.org/10.1177/02632764241299767>
31. Verbeek, P.-P. (2005). *What Things Do: Philosophical Reflections on Technology, Agency, and Design*. University Park: Pennsylvania State University Press.
32. Verbeek, P.-P. (2011). *Moralizing Technology: Understanding and Designing the Morality of Things*. Chicago: University of Chicago Press.
33. Watson, M. and Shove, E. (2023). 'How infrastructures and practices shape each other: Aggregation, integration and the introduction of gas central heating', *Sociological Research Online*, 28(2), pp. 373–388. DOI: <https://doi.org/10.1177/13607804211055495>
34. Winner, L. (1980) 'Do artifacts have politics?', *Daedalus*, 109(1), pp. 121–136.
35. Deineka, A. V. (2018). *Agency in sociological theories of action: Heuristic potential of actor-network theory* [Candidate's dissertation, Taras Shevchenko National University of Kyiv]. https://sociology.knu.ua/sites/default/files/newsfiles/deineka_a_thesis.pdf
36. Kostenko, A. (2025). Return to a de-occupied city: The sense of home in the space destroyed by the Russian-Ukrainian war. *Scientific Notes of NaUKMA. Sociology*, 8, 82–90. <https://doi.org/10.18523/2617-9067.2025.8.82-90>
37. Kostenko, N. (2023). Identities in the «posthuman» state: The locality of war and the global world. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*, 4, 5–21. <https://doi.org/10.15407/sociology2023.04.005>
38. Lavreniuk, S. (2025). Transformation of everyday life of people with disabilities due to the Russian full-scale invasion of Ukraine. *Scientific Notes of NaUKMA. Sociology*, 8, 132–140. <https://doi.org/10.18523/2617-9067.2025.8.132-140>
39. Lavreniuk, S., & Odusanwo, V. (2024). Barriers in the everyday life of Ukrainians with disabilities in the context of the full-scale Russian invasion. *Ukrainian Society*, 1-2(88–89), 118–134. <https://doi.org/10.15407/socium2024.01-02.118>
40. Shkoliar, M. V. (2023). Everyday practices and lifestyle of Ukrainians against the backdrop of war. *Habitus*, 46, 47–53. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.46.6>
41. Dembitskyi, S., Reznik, V., Zlobina, O., et al. (2023). *Ukrainian society in conditions of war. Year 2023*. Ye. Holovakha & S. Makeiev (Eds.). Institute of Sociology of NAS of Ukraine. Retrieved April 30, 2026, from https://isnasu.org.ua/assets/files/books/2023/Maket_Ukr_suspilstvo_2023.pdf.

The article received 15.04.2026

The article is approved for publication 15.05.2026

The article is recommended for publication 25.05.2026

The article is published 29.05.2026
